

Over *Vaderland* van Fernando Aramburu

door Hendrik Hutter

Vertalersgeluktournee 2019

Er zijn mensen die vertalen makkelijk vinden. Zelf ben ik níét een van die mensen. Vertalen vind ik eerlijk gezegd niet te doen.

Volgens Peter Buwalda heeft Thomas Roosenboom eens gezegd dat het schrijven van een goed boek eigenlijk onmogelijk is, dat je als auteur steevast ‘boven je macht werkt’.

Nu heeft een schrijver ten opzichte van de vertaler de extra moeilijkheid dat hij ook nog eens de inhoud van het boek zelf moet verzinnen, maar toch geldt er iets dergelijks voor een vertaler. Maar waarom is dat eigenlijk zo?

Robert-Jan Henkes en Erik Bindervoet schreven bij hun vertaling van *A Portrait of the Artist as a Young Man* van James Joyce een toelichting van drie pagina’s over hun vertaling van de eerste zin van het boek, over alle dingen waar ze aan hebben gedacht voordat ze tot die vertaling waren gekomen. Drie pagina’s vol ingewikkelde overwegingen, die ze uiteindelijk afsloten met een monter: ‘En nu op naar zin twee.’

Het boek dat ik heb vertaald, *Patria* van de Baskische schrijver Fernando Aramburu, is gelukkig een stuk toegankelijker dan de boeken van Joyce, en daarmee een stuk gemakkelijker te vertalen.

Maar toch: vertalen is altijd moeilijk, want je kunt altijd aan meer dingen denken dan je doet, maar je vermogens zijn helaas steevast beperkt. Altijd zijn er dingen waar je niet aan hebt gedacht. Altijd weer vallen je naderhand dingen op die beter hadden gekund, of ze vallen iemand anders op.

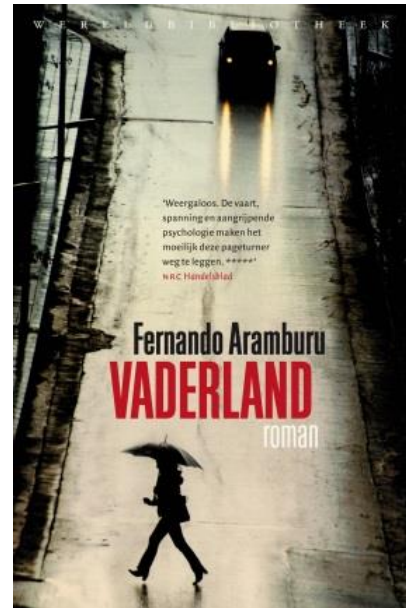
Zelf kreeg ik de kritiek dat ik in mijn vertaling van *Patria* te vaak het woord ‘tering’ gebruikte, zoals in

‘Het was een teringeind weg.’

en

‘Tering jongens, waar hebben jullie zo goed leren schieten?’

En toen ik die kritiek las, dacht ik dus: Tering! Is dat écht zo?

Dat je een goed Nederlands woord iets te veel gebruikt is natuurlijk niet de ergste kritiek die je kunt krijgen, maar toch denk ik dat ik de volgende keer even controleer hoeveel ‘terings’ er eigenlijk in mijn vertaling zitten.

Voor de mensen die *Patria* niet hebben gelezen zal ik kort iets vertellen over de inhoud. *Patria* gaat over de gevolgen van de politieke terreur van de ETA in Baskenland. In de roman worden onder meer de levens beschreven van twee voormalige jeugdvriendinnen, Miren en Bittori. De man van Bittori, Txato, is een ondernemer uit een Baskisch dorp die wordt vermoord wanneer hij de ‘revolutionaire belasting’ van de ETA niet meer betaalt. De zoon van Miren, Joxe Mari, is lid van de ETA en mogelijk de moordenaar van Txato. Na de moord op haar man wordt Bittori met de nek aangekeken door Miren en de andere Baskisch-nationalistische inwoners van het dorp, waarna ze noodgedwongen naar San Sebastian verhuist. Na een aantal jaar besluit Bittori weer terug te keren naar het dorp om erachter te komen wie haar man heeft vermoord.

Aramburu laat in het boek zien wat de gevolgen zijn van de politieke situatie in Baskenland en het terrorisme van de ETA voor het dagelijkse leven van gewone mensen, op welke manier menselijke relaties en vriendschappen en de samenleving als geheel worden vergiftigd door het politieke geweld. Hij laat zien hoe vrienden en burens openlijk vijanden worden en hoe democratische en menselijke waarden worden ondermijnd en worden vervangen door immorele abstracte principes.

Voor de vertaler heeft *Patria* het voordeel dat er veel dialoog en spreektaal in zit. Bij het vertalen biedt dat een zekere vrijheid, want hoe mensen bepaalde dingen tegen elkaar zeggen in bepaalde situaties, kan in het Nederlands uiteraard heel anders zijn dan in het Spaans.

Op zeker moment staat bijvoorbeeld een van de personages op het punt om met zijn zoontje naar de bakker te gaan en hij zegt dan tegen dat zoontje: ‘Vamos, campeón’, wat letterlijk zoiets betekent als ‘Kom, kampioen’. Maar dat zou niet zo’n goede vertaling zijn, want wij zeggen in dat soort situaties geen ‘kampioen’ tegen een jongetje. Ik probeerde te bedenken hoe ik mijn eigen zoontje van vijf in zo’n geval zou toespreken, en toen kwam ik op: ‘Kom, binkie’. En daar was ik wel tevreden over.

Het hele boek wemelt verder van de tussenwerpsels en uitroepen zoals ‘Hostia bendita’. Dat betekent letterlijk: ‘Gezegende hostie’, maar het is een vloek in de zin van krachtterm, iets wat je zegt als iets vreselijk tegenzit of als je iets heel vervelend

vindt. ‘Hostia bendita’ heb ik afhankelijk van de context op verschillende manieren vertaald. Een paar voorbeelden:

- ‘La hostia bendita, ¿dónde está mi huerta?’
heb ik vertaald als
‘Goeie genade, waar is mijn moestuin gebleven?’
 - ‘Hostia bendita, antes que oírles prefiero estar aquí.’
werd
‘Lieve god, ik zit nog liever hier dan dat ik hun opmerkingen moet
aanhoren.’
- en
- ‘Hostia bendita: chinches.’
werd, niet geheel verwonderlijk,
‘Krijg de tering: wandluizen.’

Ik zal een ander voorbeeld geven van situaties waarin de vertaler wat meer vrijheid heeft dan in andere gevallen.

De ETA-terrorist Joxe Mari heeft een jongere broer, Gorka, die schrijver wil worden en bijna alleen maar boeken leest, tot grote ergernis van de rouwdouwer Joxe Mari, de brute activist die liever ziet dat zijn broertje wat doet voor het vaderland, voor Baskenland dus, en dat hij deelneemt aan de strijd tegen de zogenaamde onderdrukker, de Spaanse staat.

Op zijn kamer heeft Gorka een poster hangen met een foto van de Spaanse dichter Antonio Machado. Joxe Mari wijst naar de foto en vraagt: ‘Wie is dat in godsnaam?’, terwijl hij dat donders goed weet. Gorka antwoordt dan met tegenzin dat het een dichter is. Vervolgens declameert Joxe Mari een spotgedichtje om de poëzie in het algemeen door het slijk te halen. In het Spaans klinkt dat gedichtje als volgt:

Oh, poeta,
que bellos versos compones,
bájame la bragueta
y tócame los cojones.

Letterlijk vertaald betekent dit zoiets als:

O, dichter,
wat maak je toch een mooie verzen,
doe mijn gulp open
en raak mijn kloten aan.

Nu weet je als vertaler dat zeker gedichten nooit letterlijk te vertalen zijn. Bij de vertaling van het versje van Joxe Mari is het belangrijk dat het rijmt, net als in het Spaans, en dat het goed loopt. Er worden echter niet alleen eisen gesteld aan de vorm, maar uiteraard ook aan de inhoud, want het gaat erom dat de dichter als zodanig eerst op een voetstuk wordt geplaatst om hem daarna des te harder onderuit te kunnen halen.

Als vertaler ga je dan zitten puzzelen tot je wat leuks hebt gevonden, iets wat enigszins de lading dekt. Mijn vertaling werd de volgende:

O, verheven poëet,
laat je op je knieën vallen,
lik eerst mijn bruine reet,
daarna mijn harde ballen.

Ook daar was ik wel tevreden over, want het rijmt, het bekt aardig en het aspect van het voetstuk zit erin, en er is zelfs letterlijk sprake van een val.

Het is alleen wel wat grover dan het Spaans. Dat is in dit geval denk ik niet zo'n groot probleem, want Joxe Mari is immers een tamelijk bot persoon, iemand die je zoiets wel hoort zeggen. Maar toch.

Wat ik heb gedaan, is een aantal verschillende vertalingen maken van het gedichtje, waarna ik de versie heb gekozen die in mijn ogen het meest geslaagd was.

Aan mijn andere vertalingen schortte er, wat betreft vorm en/of inhoud, dus gewoon meer dan aan de vertaling die uiteindelijk in het boek is terechtgekomen.

En ik denk dat dat iets algemeen is bij vertalen. Als je bijvoorbeeld naar een Nederlands equivalent zoekt voor een bepaalde Spaanse uitdrukking, probeer je te bedenken welke Nederlandse uitdrukkingen een mogelijke vertaling zouden kunnen zijn, en daar kies je dan de beste uit.

Maar uiteraard heeft de gekozen Nederlandse uitdrukking doorgaans een iets andere betekenis, of een iets andere gevoelswaarde, of iets andere connotaties, of een iets andere gebruikersgroep, of een iets ander ritme, en ga zo maar door. Daardoor wordt iedere vertaling per definitie imperfect.

De vraag is evenwel of dat erg is, want ook de schrijver van het boek heeft in zijn eigen taal maar een beperkt aantal woorden en uitdrukkingen tot zijn beschikking, en ook hij of zij moet de woorden en uitdrukkingen kiezen die het best passen bij wat hij of zij wil zeggen.

Net als boeken zijn *vertalingen* van boeken onvolmaakt. Daarom is het maar goed dat er altijd een deadline is, dat je vertaling op zeker moment af moet zijn. En dan is het gewoon wat het is, met zijn sterke en zijn zwakke punten. En daarom is vertalen ook uitstekende therapie voor perfectionisten, mensen die de neiging hebben om geblokkeerd te raken door de angst voor imperfectie. Vertalen is geen exacte wetenschap en noopt wat mij betreft tot bescheidenheid.

mei 2019